

Received-Makale Geliş Tarihi 16.02.2026
Published-Yayınlanma Tarihi 31.03.2026
Volume-Cilt (Issue-Sayı), ss/pp 13 (129), 625-635

Research Article /Araştırma Makalesi
10.5281/zenodo.19360696

Sadiye Güzel
<https://orcid.org/0009-0006-7561-5722>
MEB, Diyarbakır / Türkiye

Aymina Yeşilyurt
<https://orcid.org/0009-0000-6443-544X>
Diyarbakır Bilim ve Sanat Merkezi Öğr.,
Diyarbakır / Türkiye

Feyza Adıyaman
<https://orcid.org/0009-0008-0961-3096>
Diyarbakır Bilim ve Sanat Merkezi Öğr.,
Diyarbakır / Türkiye

II. Meşrutiyet Döneminde Osmanlı Basını: Gazetecilik Faaliyetleri, Siyasal Tartışmalar ve Kamuoyu Oluşumu (1908–1918)

The Ottoman Press in the Second Constitutional Period: Journalism Activities, Political Debates, and the Formation of Public Opinion (1908–1918)

ÖZET

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde basın faaliyetlerinin gelişimini ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde gazetecilik faaliyetlerinin siyasal ve toplumsal hayattaki rolünü incelemeyi amaçlamaktadır. Osmanlı'da modern basının ortaya çıkışı XIX. yüzyılda modernleşme süreciyle yakından ilişkili bir gelişme olarak ortaya çıkmıştır. Tanzimat reformları ile birlikte devlet yönetiminde gerçekleştirilen dönüşümler yalnızca idari ve askeri alanlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda düşünce hayatı, iletişim ve bilgi dolaşımı alanlarında da önemli değişimlere yol açmıştır. Bu süreçte basın, devlet ile toplum arasında bilgi akışını sağlayan önemli bir iletişim aracı hâline gelmiş ve aynı zamanda toplumsal ve siyasal fikirlerin tartışıldığı bir kamusal alanın oluşmasına katkı sağlamıştır. Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasıyla başlayan Osmanlı basın hayatı, Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr gibi gazetelerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha dinamik bir yapıya kavuşmuş ve modern siyasal düşüncenin yayılmasında önemli rol oynamıştır. Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gazeteler aracılığıyla özgürlük, anayasal yönetim ve modernleşme gibi kavramlar kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Osmanlı basın tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Sansürün kaldırılmasıyla birlikte gazetecilik faaliyetleri hızla artmış ve çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaya başlamıştır. Bu gelişme basının siyasal ve toplumsal hayattaki etkisini artırmış ve gazeteler kamuoyu oluşumunun önemli araçlarından biri hâline gelmiştir. Çalışmada Osmanlı'da basının ortaya çıkışı ve gelişimi, II. Meşrutiyet öncesi basın yapısı, II. Meşrutiyet sonrasında yaşanan basın patlaması, gazetecilik pratikleri, mizah yayıncılığı, basın-iktidar ilişkisi, sansür ve basın özgürlüğü tartışmaları ile basının toplumsal ve siyasal etkileri ele alınmıştır. Araştırma tarihsel araştırma yöntemi çerçevesinde literatür taramasına dayalı nitel bir yaklaşımla gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, Osmanlı basınının yalnızca haber ileten bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda siyasal mobilizasyon, kamuoyu oluşumu ve toplumsal bilinçlenme süreçlerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Bununla birlikte basının gelişimi çoğu zaman devletin denetim mekanizmaları ve sansür uygulamaları ile şekillenmiştir. Sonuç olarak Osmanlı basını modernleşme sürecinin önemli bir unsuru olarak değerlendirilmekte ve modern siyasal kültürün oluşumunda etkili bir tarihsel aktör olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı basını, II. Meşrutiyet, gazetecilik faaliyetleri, sansür, kamuoyu

ABSTRACT

This study aims to examine the development of press activities in the late Ottoman Empire and to analyze the role of journalism in political and social life, particularly during the Second Constitutional Period. The emergence of the modern press in the Ottoman Empire was closely related to the broader process of modernization that began in the nineteenth century. The reforms implemented during the Tanzimat period brought significant transformations not only in administrative and military structures but also in intellectual life, communication, and the circulation of information. Within this context, the press gradually became an important medium for the dissemination of information between the state and society while also contributing to the formation of a public sphere in which political and social ideas could be discussed. The history of the Ottoman press, which began with the publication of Takvim-i Vekayi, gained further momentum with the emergence of privately owned newspapers such as Tercüman-ı Ahval and Tasvir-i Efkâr. These publications played a crucial role in spreading modern political ideas and in encouraging public debates on concepts such as liberty, constitutional governance, and modernization. The proclamation of the Second Constitutional Monarchy in 1908 constituted a major turning point in the history of the Ottoman press. With the abolition of censorship, press activities expanded rapidly and a large number of newspapers and journals began to be published within a short period of time. This development significantly increased the influence of the press in political and social life, transforming newspapers into important instruments of public opinion formation. The study examines the emergence and development of the Ottoman press, the structure of the press before the Second Constitutional Period, the press boom after 1908, journalistic practices in the late Ottoman period, humor publishing in the press, press-government relations, debates on censorship and press freedom, and the social and political impacts of the press. The research adopts a qualitative approach based on historical analysis and an extensive literature review. The findings of the study indicate that the Ottoman press was not merely a means of transmitting information but also played a significant role in political mobilization, the formation of public opinion, and the development of social awareness. At the same time, the evolution of the press was frequently shaped by state control mechanisms and censorship practices. In conclusion, the Ottoman press should be regarded as an important component of the modernization process and as a historical actor that contributed significantly to the formation of modern political culture and the emergence of a public sphere in the late Ottoman Empire.

Keywords: Ottoman press, Second Constitutional Period, journalism activities, censorship, public opinion

1. GİRİŞ

Basın, modern toplumlarda bilgi dolaşımının sağlanması, siyasal düşüncelerin yayılması ve kamuoyu oluşumunun şekillenmesi açısından önemli bir toplumsal kurum olarak kabul edilmektedir. Modern siyasal sistemlerin ortaya çıkışıyla birlikte basın yalnızca haber aktaran bir iletişim aracı olmaktan çıkmış, aynı zamanda toplumsal tartışmaların yürütüldüğü kamusal alanların oluşmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda gazeteler ve dergiler, toplumların siyasal kültürünün gelişmesinde ve bireylerin kamusal hayata katılımında önemli rol oynamaktadır (Topuz, 2019).

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda basın faaliyetleri XIX. yüzyılda ortaya çıkmış ve bu gelişme, modernleşme süreciyle yakından bağlantılı olmuştur. Tanzimat reformlarıyla birlikte yalnızca idari ve askerî alanlarda değil, iletişim ve bilgi dolaşımı alanlarında da önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bu bağlamda basın hem devlet politikalarının halka aktarılmasında hem de yeni düşüncelerin yayılmasında etkili bir araç hâline gelmiştir (İnuğur, 2005).

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetlerinin başlangıcı genellikle 1831 yılında yayımlanan Takvim-i Vekayi ile ilişkilendirilmektedir. Devlet tarafından çıkarılan bu resmî gazete, başlıca olarak devlet politikalarının halka duyurulmasını amaçlamıştır. Bununla birlikte, basının toplumsal etkisinin artması özel gazetelerin ortaya çıkışıyla mümkün olmuştur. Nitekim 1860 yılında yayımlanan Tercüman-ı Ahval, Osmanlı'da özel teşebbüs tarafından çıkarılan ilk gazete olarak kabul edilmekte ve modern düşüncelerin tartışılmasına önemli katkılar sağlamaktadır (Kabacalı, 2000).

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı basını önemli bir gelişim göstererek farklı düşünce akımlarının ifade edildiği bir alan hâline gelmiştir. Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler, anayasal yönetim, özgürlük ve modernleşme kavramlarının kamuoyunda tartışılmasına zemin hazırlamış; bu süreç Osmanlı toplumunda modern siyasal düşüncenin yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır (Koloğlu, 2010).

Osmanlı basın tarihinin en önemli dönüm noktalarından biri II. Meşrutiyet'in ilanıdır. 1908 yılında sansürün kaldırılmasıyla birlikte basın hayatında önemli bir canlanma yaşanmış, çok sayıda gazete yayımlanmaya başlamıştır. Bu gelişme, basının siyasal ve toplumsal hayatta daha etkin bir rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır (Zürcher, 2014). Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde basın faaliyetlerinin gelişimi ele alınmakta ve özellikle II. Meşrutiyet döneminde basının siyasal ve toplumsal hayattaki rolü analiz edilmektedir.

2. OSMANLI'DA BASININ ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİMİ (1831–1908)

Osmanlı Devleti'nde modern anlamda basının ortaya çıkışı XIX. yüzyılın ilk yarısında gerçekleşmiş ve bu gelişme imparatorluğun modernleşme süreciyle yakından ilişkilendirilmiştir. Avrupa'da XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gelişmeye başlayan gazetecilik faaliyetleri Osmanlı coğrafyasına nispeten geç ulaşmış olsa da

XIX. yüzyılın başlarından itibaren devlet yönetiminin iletişim ve bilgi dolaşımına verdiği önem basın faaliyetlerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Osmanlı yöneticileri özellikle Avrupa'daki siyasal ve toplumsal gelişmeleri yakından takip etmiş ve modern devlet yönetiminde basının önemli bir araç olduğunu fark etmiştir. Bu nedenle basın faaliyetleri Osmanlı modernleşmesinin önemli bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Topuz, 2019).

Osmanlı Devleti'nde basın çalışmalarının başlangıcı II. Mahmud döneminde 1831'de yayımlanmaya başlayan Takvim-i Vekayi Gazetesi ile ilişkilendirilmektedir. Bu gazete Osmanlı Devleti'nin ilk resmî gazetesi olarak kabul edilip temel amaç devlet politikalarının halka duyurulması ve devlet ile toplum arasında düzenli bir iletişim kanalının oluşturulmasıdır. Gazete aynı zamanda devlet tarafından gerçekleştirilen reformların kamuoyuna aktarılması açısından da önemli bir rol üstlenmiştir (İnuğur, 2005). Bu gazetenin yayımlanmasının ardından Osmanlı basın hayatında yeni gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Özellikle Tanzimat döneminde gerçekleştirilen reformlar Osmanlı toplumunda modern kurumların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle birlikte devlet yönetiminde hukuki ve idari reformların yanı sıra düşünce hayatında da önemli değişimler yaşanmıştır. Bu süreçte basın faaliyetleri toplumda yeni fikirlerin yayılmasında önemli bir araç hâline gelmiştir (Koloğlu, 2010).

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı basın hayatında önemli bir dönüşüm yaşanmış ve özel gazetelerin ortaya çıkmasıyla birlikte basın daha dinamik bir yapıya kavuşmuştur. 1860 yılında yayımlanan Tercüman-ı Ahval gazetesi Osmanlı'da özel teşebbüs tarafından yayımlanan ilk gazete olarak kabul edilmektedir. Şinasi ve Agâh Efendi tarafından çıkarılan bu gazete Osmanlı toplumunda modern düşüncelerin yayılmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu gazete yalnızca haber aktaran bir yayın organı değil aynı zamanda toplumsal ve siyasal meselelerin tartışıldığı bir platform olarak da işlev görmüştür

(Topuz, 2019). Daha sonra yayımlanan Tasvir-i Efkâr gazetesi de Osmanlı basın hayatında önemli bir yere sahiptir. Şinasi tarafından kurulan ve daha sonra Namık Kemal'in yazılarıyla dikkat çeken bu gazete Osmanlı entelektüel hayatının gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Tasvir-i Efkâr'da yayımlanan makaleler aracılığıyla anayasal yönetim, özgürlük ve hukuk devleti gibi kavramlar Osmanlı kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Bu durum Osmanlı basınının yalnızca haber aktaran bir araç olmaktan çıkıp siyasal düşüncelerin ifade edildiği bir kamusal alan hâline gelmesine katkı sağlamıştır (Kabacalı, 2000).

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı basın hayatında önemli bir çeşitlilik ortaya çıkmış ve böylece yalnızca siyasi gazeteler değil aynı zamanda edebiyat ve kültür dergileri de yayımlanmaya başlamıştır. Bu faaliyetlerinin artması Osmanlı toplumunda okuma kültürünün gelişmesine ve entelektüel tartışmaların yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Böylece gazeteler yalnızca haber aktaran kurumlar değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel değişimin önemli aktörleri hâline gelmiştir (Koloğlu, 2010). Ancak Osmanlı basınının gelişimi her zaman kesintisiz bir şekilde devam etmemiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde basın üzerinde sıkı bir sansür uygulanmıştır. 1876 yılında I. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte basın özgürlüğü konusunda kısa süreli bir genişleme yaşanmış olsa da 1878 yılında Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla birlikte basın üzerindeki denetim yeniden artmıştır. Bu dönemde gazeteler yayımlanmadan önce devlet tarafından denetlenmiş ve devlet politikalarını eleştiren yayınlar çoğu zaman engellenmiştir (Çakır, 2017). Bu sansür politikaları Osmanlı basın hayatını önemli ölçüde etkilemiştir. Gazeteciler siyasi eleştirilerden kaçınmak zorunda kalmış ve gazetelerde yayımlanan içerikler çoğu zaman kültürel veya edebi konularla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte bu dönemde basın faaliyetleri tamamen ortadan kalkmamış, özellikle Avrupa'da yayımlanan muhalif Osmanlı gazeteleri aracılığıyla farklı siyasal fikirler Osmanlı entelektüelleri arasında tartışılmaya devam etmiştir (Hanioglu, 2008).

Osmanlı basınının gelişim sürecinde dikkat çeken bir diğer unsur ise basının giderek daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasıdır. XIX. yüzyılın sonlarına doğru gazetelerin baskılarının artması ve yeni yayın organlarının ortaya çıkması basının toplumsal etkisini artırmıştır. Gazeteler aracılığıyla yayımlanan haberler ve yorumlar Osmanlı toplumunda siyasal bilinçlenmenin artmasına katkı sağlamıştır (Demir, 2018). Yine bunun yanında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Osmanlı basın tarihinde yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sansürün kaldırılması basın hayatında büyük bir hareketlilik yaratmıştır. Bu gelişme Osmanlı basınının daha özgür bir ortamda faaliyet göstermesine ve gazetecilik faaliyetlerinin hızla artmasına zemin hazırlamıştır. Böylece Osmanlı basını hem siyasal hem de toplumsal hayatın önemli aktörlerinden biri hâline gelmiştir (Zürcher, 2014).

Sonuç olarak 1831–1908 yılları arasındaki dönem Osmanlı basınının kurumsallaştığı ve geliştiği bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Takvim-i Vekayi ile başlayan basın faaliyetleri zamanla özel gazetelerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Her ne kadar II. Abdülhamid döneminde uygulanan sansür politikaları basın faaliyetlerini sınırlamış olsa da bu süreç Osmanlı basınının gelişimini tamamen durdurmamış, aksine basının toplumsal ve siyasal hayattaki önemini giderek artmasına yol açmıştır. Bu gelişmeler II. Meşrutiyet döneminde yaşanacak olan basın patlamasının da temelini oluşturmuştur.

3. II. MEŞRUTİYET ÖNCESİ OSMANLI BASINI

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetleri XIX. yüzyıl boyunca önemli bir gelişim göstermiş olsa da II. Meşrutiyet öncesi dönem basın açısından hem ilerlemelerin hem de ciddi sınırlamaların yaşandığı bir süreç olarak değerlendirilmektedir. Tanzimat döneminde ortaya çıkan gazetecilik faaliyetleri, modern düşüncelerin yayılmasında ve kamuoyunun oluşumunda önemli rol oynamış; ancak özellikle siyasi gelişmeler ve devletin basın üzerindeki denetimi bu sürecin yönünü belirleyen başlıca faktörler olmuştur. Bu bağlamda II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı basını, modernleşme çabaları ile siyasal kontrol mekanizmalarının iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir (Topuz, 2019).

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Osmanlı Devleti'nde yayımlanan gazeteler yalnızca bilgi aktaran yayın organları değil aynı zamanda siyasal ve toplumsal fikirlerin tartışıldığı platformlar hâline gelmiştir. Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler aracılığıyla Osmanlı toplumunda özgürlük, anayasal yönetim ve modernleşme gibi konular tartışılmaya başlanmıştır. Bu gazetelerde yayımlanan makaleler Osmanlı entelektüellerinin siyasal düşüncelerini kamuoyuna aktarmasına imkân sağlamış ve basının toplumsal etkisini artırmıştır (Kabacalı, 2000).

Osmanlı basınının gelişiminde önemli bir aşama da I. Meşrutiyet'in ilan edildiği 1876 yılıdır. Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde anayasal bir yönetim kurulmuş ve bu gelişme basın hayatında görece bir özgürlük ortamının oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönemde yayımlanan

gazeteler siyasal gelişmeleri daha açık bir biçimde tartışabilmiş ve basın kamusal tartışmaların önemli bir aracı hâline gelmiştir. Ancak bu özgürlük ortamı uzun süre devam etmemiştir. 1878 yılında II. Abdülhamid'in meclisi kapatmasıyla birlikte Osmanlı Devleti'nde otoriter bir yönetim dönemi başlamış ve basın üzerinde daha sıkı bir denetim uygulanmaya başlanmıştır (Çakır, 2017).

II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı basını açısından yoğun bir denetim ve sansür mekanizmasının hâkim olduğu bir süreç olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde gazeteler yayımlanmadan önce devlet denetimine tabi tutulmuş, özellikle siyasal içerikli eleştiriler sistematik biçimde sınırlandırılmıştır. Basın üzerindeki bu sıkı kontrol, gazetecilik faaliyetlerinin kapsamını daraltmış; yayımlanan içeriklerin büyük ölçüde kültürel ve edebî konularla sınırlı kalmasına neden olmuştur (İnuğur, 2005). Bununla birlikte, söz konusu dönemde basın faaliyetleri tamamen ortadan kalkmamış, aksine farklı mecralar ve yöntemler aracılığıyla varlığını sürdürmüştür. Özellikle Avrupa merkezli muhalif Osmanlı basını, bu bağlamda dikkat çekici bir işlev üstlenmiştir. Paris, Cenevre ve Londra gibi şehirlerde yayımlanan gazeteler aracılığıyla Osmanlı muhalifleri siyasal düşüncelerini ifade etme imkânı bulmuş ve anayasal yönetim taleplerini uluslararası kamuoyuna taşımıştır. Bu yayın organları, aynı zamanda Jön Türk hareketinin ideolojik çerçevesinin oluşumu ve yayılmasında etkili bir araç olarak işlev görmüştür (Hanioğlu, 2008). Öte yandan, II. Abdülhamid döneminde gazetecilik faaliyetlerinin giderek profesyonelleştiği de gözlemlenmektedir. Gazetelerde köşe yazıları, siyasal analizler ve yorumların artış göstermesi, gazetecilerin toplumsal ve siyasal alanda daha etkin aktörler hâline gelmesine katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler, Osmanlı toplumunda siyasal bilinç düzeyinin yükselmesine ve kamuoyunun şekillenmesine zemin hazırlamıştır. Nitekim basın aracılığıyla dolaşıma giren bilgi ve yorumlar, halkın siyasal gelişmeler hakkında daha sistematik ve eleştirel bir farkındalık kazanmasına imkân tanımıştır (Koloğlu, 2010).

XIX. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı basını giderek daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmaya başlamıştır. Matbaa teknolojisindeki gelişmeler ve şehirleşmenin artması gazetelerin daha geniş kitlelere ulaşmasını mümkün kılmıştır. Bu durum basının toplumsal etkisini artırmış ve gazetelerin siyasal tartışmalarda önemli bir rol üstlenmesine yol açmıştır. Osmanlı toplumunda okuma kültürünün gelişmesi de basın faaliyetlerinin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır (Demir, 2018).

II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı basını aynı zamanda siyasal fikirlerin şekillenmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Gazetelerde yayımlanan makaleler aracılığıyla Osmanlı entelektüelleri anayasal yönetim, özgürlük ve modernleşme gibi konuları tartışmış ve bu fikirlerin toplumda yayılmasına katkı sağlamıştır. Bu tartışmalar Osmanlı toplumunda siyasal bilincin gelişmesine ve reform taleplerinin artmasına zemin hazırlamıştır (Zürcher, 2014).

Sonuç olarak II. Meşrutiyet öncesi Osmanlı basını hem gelişim hem de sınırlamalar açısından karmaşık bir yapıya sahiptir. Tanzimat döneminde başlayan basın faaliyetleri Osmanlı toplumunda modern fikirlerin yayılmasına katkı sağlamış; ancak II. Abdülhamid döneminde uygulanan sansür politikaları basın faaliyetlerini önemli ölçüde sınırlamıştır. Buna rağmen Osmanlı basını siyasal ve toplumsal tartışmaların yürütüldüğü önemli bir alan olmaya devam etmiş ve II. Meşrutiyet döneminde yaşanacak basın patlamasının temelini oluşturmuştur.

4. II. MEŞRUTİYET SONRASI BASIN PATLAMASI

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Osmanlı siyasi hayatında olduğu kadar basın tarihi açısından da önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. 24 Temmuz 1908 tarihinde sansürün kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı basın hayatında büyük bir hareketlilik yaşanmış ve kısa süre içerisinde çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaya başlamıştır. Bu gelişme literatürde sıklıkla "basın patlaması" olarak tanımlanmakta ve Osmanlı basınının en hareketli dönemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Koloğlu, 2010).

II. Abdülhamid döneminde uygulanan sıkı sansür politikaları nedeniyle basın faaliyetleri doğrudan devlet denetimi altında yürütülmüş, gazetelerde yayımlanacak içerikler önceden kontrol edilmiştir. Özellikle devlet politikalarına yönelik eleştirel yazıların çoğu zaman engellenmesi, basının ifade alanını daraltmış ve gazetecilik faaliyetlerini belirli sınırlar içerisinde tutmuştur. Buna karşılık, II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte sansürün kaldırılması basın açısından önemli bir dönüm noktası oluşturmuş; gazeteciler için daha özgür bir çalışma ortamı ortaya çıkmış ve farklı siyasal görüşlerin basın aracılığıyla ifade edilmesine imkân sağlanmıştır (Topuz, 2019).

Sansürün kaldırılmasıyla birlikte Osmanlı basınında hızlı bir yayın artışı yaşanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonraki birkaç yıl içinde İstanbul başta olmak üzere imparatorluğun farklı şehirlerinde yüzlerce gazete ve dergi yayımlanmaya başlamıştır. Araştırmalar, 1908 yılı sonrasında kısa bir süre içerisinde Osmanlı coğrafyasında yayımlanan gazete ve dergi sayısının önemli ölçüde arttığını göstermektedir. Bu

durum basının Osmanlı toplumunda giderek daha etkili bir iletişim aracı hâline geldiğini ortaya koymaktadır (Kabacalı, 2000).

II. Meşrutiyet döneminde Osmanlı basını, yalnızca haber aktaran bir araç olmaktan çıkarak siyasal tartışmaların yürütüldüğü bir platform hâline gelmiştir. Tanin, İkdam, Sabah, Serbestî ve Volkan gibi gazeteler, farklı siyasal görüşleri yansıtarak kamuoyunun oluşumunda etkili olmuştur (Şimşir, 2013). Bu dönemde basın ile siyaset arasındaki ilişki daha belirgin hâle gelmiş; gazeteler çoğu zaman belirli siyasal grupların görüşlerini savunan yayın organları olarak faaliyet göstermiştir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın gazeteler ile muhalif basın arasında yoğun bir fikir mücadelesi yaşanmış, bu durum basını siyasal rekabetin önemli bir aracı hâline getirmiştir (Çakır, 2017).

II. Meşrutiyet sonrasında basın hayatında yaşanan gelişmeler yalnızca siyasal gazetelerle sınırlı kalmamıştır. Bu dönemde kültür, edebiyat ve mizah alanlarında yayımlanan dergiler de önemli bir artış göstermiştir. Edebiyat ve kültür dergileri Osmanlı entelektüel hayatının gelişmesine katkı sağlamış ve modern edebiyatın oluşumunda önemli rol oynamıştır. Aynı zamanda mizah dergileri aracılığıyla siyasal olaylar eleştirel bir bakış açısıyla yorumlanmıştır (Duman, 2019). Bu dönemde basın hayatında yaşanan çeşitlilik Osmanlı toplumunda kamusal tartışma kültürünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Gazetelerde yayımlanan makaleler, yorum yazıları ve siyasi analizler aracılığıyla farklı fikirler kamuoyunda tartışılmış ve bu durum siyasal bilinçlenmenin artmasına zemin hazırlamıştır. Basın aracılığıyla yayımlanan haberler ve yorumlar halkın siyasal gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmasını sağlamış ve kamuoyunun oluşum sürecini hızlandırmıştır (Gürkan, 2016).

II. Meşrutiyet dönemi, basının gelişiminin gazetecilik mesleğinin kurumsallaşma süreciyle paralel ilerlediği bir dönem olarak dikkat çekmektedir. Bu süreçte gazeteciler, kamuoyunu yönlendiren ve siyasal süreçler üzerinde etkili olan önemli aktörler hâline gelmiş; gazetelerde yayımlanan yazılar, siyasal karar alma mekanizmaları üzerinde belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Böylece basın, Osmanlı toplumunda yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesine geçerek siyasal ve toplumsal dönüşümlerin etkin bir unsuru hâline gelmiştir (Koloğlu, 2010). Bununla birlikte, II. Meşrutiyet sonrasında basın özgürlüğünün kesintisiz ve sınırsız bir biçimde sürdürüldüğünü söylemek mümkün değildir. Nitekim siyasal gelişmeler ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarını pekiştirmesiyle birlikte basın üzerindeki denetim yeniden artış göstermiştir. Bu bağlamda, hükümet politikalarını eleştiren bazı gazeteler kapatılmış, gazeteciler ise çeşitli idari ve hukuki yaptırımlarla karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu durum, II. Meşrutiyet döneminde basın özgürlüğü ile siyasal otorite arasındaki gerilimin süreklilik arz ettiğini ortaya koymaktadır (Arıkan, 2015).

Sonuç olarak II. Meşrutiyet sonrasında Osmanlı basın hayatında önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Sansürün kaldırılmasıyla birlikte gazetecilik faaliyetleri hızla artmış ve basın Osmanlı toplumunda siyasal ve toplumsal tartışmaların merkezinde yer alan bir kurum hâline gelmiştir. Bu süreç Osmanlı toplumunda kamuoyu oluşumunun gelişmesine katkı sağlamış ve modern siyasal kültürün oluşumunda önemli bir rol oynamıştır. Bununla birlikte basın ile siyasal iktidar arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerilimli bir karakter taşıması II. Meşrutiyet döneminde basın özgürlüğünün sürekli tartışılan bir konu olarak gündemde kalmasına yol açmıştır.

5. OSMANLI SON DÖNEMİNDE GAZETECİLİK PRATİKLERİ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gazetecilik faaliyetleri yalnızca haber aktarımına dayalı bir yayıncılık anlayışından ibaret olmamış, aynı zamanda siyasal tartışmaların yürütüldüğü, toplumsal sorunların ele alındığı ve kamuoyunun şekillendirildiği bir alan hâline gelmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte gazetecilik faaliyetleri hem nicelik hem de içerik bakımından önemli bir gelişim göstermiştir. Bu süreçte gazetecilik pratikleri modern gazeteciliğin temel özelliklerini yansıtan bir yapıya kavuşmaya başlamıştır. Haber yazımı, köşe yazarlığı, siyasi yorumlar ve eleştirel makaleler Osmanlı basınının önemli unsurları hâline gelmiştir (Topuz, 2019).

II. Meşrutiyet dönemi, Osmanlı basınının işlevsel dönüşüm geçirdiği bir evre olarak değerlendirilmektedir. Bu süreçte gazeteler, yalnızca haber aktaran araçlar olmanın ötesine geçerek siyasal tartışmaların yürütüldüğü kamusal platformlar hâline gelmiştir. Gazetelerde yayımlanan makaleler ve yorum yazıları aracılığıyla siyasal gelişmeler geniş kitleler tarafından izlenebilir hâle gelmiş, böylece basın kamusal bilginin dolaşımında merkezi bir rol üstlenmiştir. Aynı dönemde gazeteciler, yalnızca haber aktaran kişiler olmanın ötesinde, kamuoyu üzerinde etkili olan entelektüel aktörler olarak konumlanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, gazetecilik mesleğinin toplumsal prestijinin artmasına ve mesleğin daha kurumsal bir nitelik kazanmasına önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Kabacalı, 2000).

Osmanlı gazetecilik faaliyetlerinin önemli bir özelliği gazetelerin siyasal aktörlerle olan ilişkileridir. Gazeteler çoğu zaman belirli siyasal grupların görüşlerini yansıtan yayın organları olarak faaliyet göstermiştir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki Cemiyeti ile muhalif gruplar arasında yaşanan siyasal mücadeleler basın aracılığıyla kamuoyuna yansıtılmıştır. Bu durum gazetelerin siyasal tartışmaların önemli araçlarından biri hâline gelmesine yol açmıştır (Çakır, 2017). Bu dönemde gazetelerde yayımlanan içerikler incelendiğinde gazetecilik faaliyetlerinin oldukça geniş bir konu yelpazesine sahip olduğu görülmektedir. Gazetelerde yalnızca siyasal gelişmeler değil aynı zamanda ekonomik sorunlar, sosyal meseleler, kültürel etkinlikler ve uluslararası gelişmeler de ele alınmıştır. Bu durum Osmanlı basınının toplumun farklı alanlarına ilişkin bilgi aktaran önemli bir iletişim aracı hâline geldiğini göstermektedir (Koloğlu, 2010).

Osmanlı gazetecilik pratikleri içerisinde köşe yazarlığı önemli bir yer tutmaktadır. Gazetelerde yayımlanan köşe yazıları aracılığıyla gazeteciler ve aydınlar siyasal ve toplumsal meseleler hakkında görüşlerini ifade etme imkânı bulmuştur. Bu yazılar çoğu zaman kamuoyunu bilgilendirme ve yönlendirme amacı taşımış ve siyasal tartışmaların geniş kitlelere ulaşmasına katkı sağlamıştır. Namık Kemal, Ahmet Mithat Efendi ve Hüseyin Cahit Yalçın gibi dönemin önemli yazarları gazetelerde yayımladıkları yazılar aracılığıyla kamuoyu üzerinde etkili olmuştur (Topuz, 2019).

Gazetecilik faaliyetlerinin gelişmesi aynı zamanda haber yazım tekniklerinin de değişmesine yol açmıştır. Bu dönemlerde gazetelerde yayımlanan haberler daha sistemli bir biçimde hazırlanmış ve haberlerin sunumunda modern gazetecilik teknikleri kullanılmaya başlanmıştır. Haber başlıklarının kullanılması, haberlerin belirli bir düzen içerisinde sunulması ve yorum yazılarının haberlerden ayrılması gibi uygulamalar modern gazetecilik anlayışının Osmanlı basınında görülmeye başladığını göstermektedir (Demir, 2018).

Osmanlı basınında gazetecilik pratiklerinin gelişmesinde matbaa teknolojisindeki ilerlemelerin de önemli bir rolü olmuştur. Matbaa tekniklerinin gelişmesi gazetelerin daha hızlı ve daha geniş baskı sayısı ile yayımlanmasını mümkün kılmıştır. Bu durum gazetelerin daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda şehirleşmenin artması ve okuryazarlık oranlarının yükselmesi de gazetecilik faaliyetlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Gürkan, 2016).

Osmanlı gazetecilik pratiklerinin önemli bir boyutunu da muhalif gazetecilik oluşturmuştur. Gazeteler aracılığıyla siyasal iktidarın politikaları eleştirilmiş ve farklı görüşler kamuoyuna sunulmuştur. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde muhalif gazeteler siyasal tartışmaların yoğunlaşmasına katkı sağlamıştır. Bu durum basının siyasal rekabetin önemli bir aracı hâline gelmesine yol açmıştır (Şimşir, 2013). Bununla birlikte gazetecilik faaliyetleri her zaman tamamen özgür bir ortamda yürütülmemiştir. Siyasal gelişmeler ve devletin basın üzerindeki kontrol mekanizmaları gazetecilik faaliyetlerini zaman zaman sınırlandırmıştır. Bazı gazeteler hükümet politikalarını eleştirdikleri gerekçesiyle kapatılmış veya gazeteciler hakkında çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu durum Osmanlı basınında gazetecilik faaliyetlerinin çoğu zaman siyasal koşullardan doğrudan etkilendiğini göstermektedir (Arıkan, 2015). Yine bu dönemlerde gazetecilik faaliyetlerinin bir diğer önemli özelliği gazetelerin toplumsal sorunlara yönelik tartışmalara yer vermesidir. Gazetelerde eğitim, kadın hakları, ekonomik gelişmeler ve sosyal reformlar gibi konular sıkça ele alınmıştır. Bu tartışmalar Osmanlı toplumunda modernleşme sürecinin toplumsal boyutunun anlaşılmasına katkı sağlamıştır (Zürcher, 2014).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde gazetecilik pratikleri önemli bir gelişim göstermiştir. Gazeteler yalnızca haber aktaran yayın organları olmaktan çıkmış ve siyasal, toplumsal ve kültürel tartışmaların yürütüldüğü kamusal alanların önemli bir parçası hâline gelmiştir. Gazeteciler kamuoyu üzerinde etkili aktörler hâline gelmiş ve gazetecilik mesleği giderek kurumsallaşmıştır. Bununla birlikte siyasal gelişmeler ve devletin basın üzerindeki kontrolü gazetecilik faaliyetlerinin sınırlarını belirleyen önemli unsurlar olmaya devam etmiştir. Bu süreç Osmanlı basınının modern gazetecilik anlayışına doğru evrilmesinde önemli bir aşama olarak değerlendirilmektedir.

6. OSMANLI BASININDA MİZAH YAYINCILIĞI

Osmanlı basın tarihinde mizah yayıncılığı, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren gelişmeye başlayan ve II. Meşrutiyet ile ivme kazanan bir yayın türü olmuştur. Çeşitli mizah dergileri ile gazetelerde yer alan karikatür ve eleştirel yazılar dönemin siyasal ve toplumsal olaylarını yorumlamada görev görmüştür. (Duman, 2019). Bu dönemde yayımlanan Diyojen dergisi modern mizah yayıncılığının öncülerinden biri olarak kabul edilmektedir. Teodor Kasap tarafından 1870 yılında yayımlanmaya başlayan Diyojen, Osmanlı toplumunda siyasi ve toplumsal eleştiriye mizahi bir üslupla dile getiren ilk yayınlardan biri

olmuştur. Bu dergideki karikatürler ve hiciv yazıları aracılığıyla dönemin siyasal aktörleri ve bürokratik yapısı eleştirilmiştir (Topuz, 2019).

II. Meşrutiyet dönemine gelindiğinde mizah basını önemli bir gelişim göstermiştir. 1908 yılında sansürün kaldırılmasıyla birlikte mizah dergilerinin sayısında da belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde yayımlanan Kalem, Karagöz, Cem ve Davul gibi dergiler Osmanlı mizah basınının en önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Bu dergilerde yayımlanan karikatürler ve eleştirel yazılar aracılığıyla dönemin siyasal gelişmeleri, bürokratik sorunları ve toplumsal meseleleri mizahi bir dille ele alınmıştır (Kabacalı, 2000).

Osmanlı mizah basınının en dikkat çekici özelliklerinden biri karikatür sanatının etkin bir şekilde kullanılmasıdır. Karikatürler, siyasi olayların görsel bir dil aracılığıyla anlatılmasına imkân sağlamış ve geniş okuyucu kitleleri tarafından kolayca anlaşılabilmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde karikatürler siyasal eleştirinin en önemli araçlarından biri hâline gelmiştir. Bu karikatürlerde siyasi liderler, devlet adamları ve bürokrasi çoğu zaman hiciv yoluyla eleştirilmiştir (Koloğlu, 2010).

Mizah dergileri aynı zamanda Osmanlı toplumunun gündelik yaşamına ilişkin gözlemleri de yansıtmıştır. Şehir hayatı, toplumsal ilişkiler, modernleşme sürecinin getirdiği değişimler ve kültürel dönüşümler mizah dergilerinde sıkça işlenen konular arasında yer almıştır. Bu yönüyle mizah basını yalnızca siyasal eleştiri yapan bir yayın türü değil aynı zamanda dönemin toplumsal yapısını yansıtan önemli bir kültürel kaynak olarak değerlendirilmektedir (Demir, 2018). Bununla birlikte mizah yayıncılığı zaman zaman siyasal otoritenin tepkisini de çekmiştir. Özellikle devlet adamlarını veya hükümet politikalarını eleştiren karikatürler bazı durumlarda sansür uygulamalarına veya dergilerin kapatılmasına yol açmıştır. Bu durum mizah basınının siyasal sınırlar içerisinde faaliyet göstermesine neden olmuştur. Ancak buna rağmen mizah dergileri eleştirel bakış açılarını sürdürmeye devam etmiş ve toplumda eleştirel düşüncenin gelişmesine katkı sağlamıştır (Çakır, 2017). Osmanlı basınında mizah yayıncılığı aynı zamanda modern mizah kültürünün oluşmasına da katkı sağlamıştır. Karikatür sanatının gelişmesi ve hiciv geleneğinin basın aracılığıyla yaygınlaşması Osmanlı toplumunda yeni bir mizah anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç Cumhuriyet döneminde gelişecek olan mizah basını için de önemli bir temel oluşturmuştur (Topuz, 2019).

Sonuç olarak Osmanlı basınında mizah yayıncılığı, siyasal ve toplumsal eleştirinin önemli araçlarından biri olarak gelişmiştir. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde sansürün kaldırılmasıyla birlikte mizah dergilerinin sayısı artmış ve bu yayınlar Osmanlı kamuoyunda önemli bir etki yaratmıştır. Mizah basını, karikatürler ve hiciv yazıları aracılığıyla dönemin siyasal ve toplumsal sorunlarını eleştirel bir bakış açısıyla ele almış ve Osmanlı basın hayatının önemli unsurlarından biri hâline gelmiştir.

7. BASIN – İKTİDAR İLİŞKİSİ

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde basın ile siyasal iktidar arasındaki ilişki oldukça karmaşık ve çok boyutlu bir yapı göstermiştir. Basın, modernleşme sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkmış ve zamanla siyasal tartışmaların yürütüldüğü önemli bir kamusal alan hâline gelmiştir. Ancak bu gelişim süreci çoğu zaman devlet otoritesi ile basın özgürlüğü arasındaki gerilimli ilişki çerçevesinde şekillenmiştir. Özellikle

II. Meşrutiyet döneminde basının siyasal hayattaki rolünün artması, basın ile iktidar arasındaki ilişkinin daha görünür ve tartışmalı bir hâl almasına yol açmıştır (Topuz, 2019).

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte sansürün kaldırılması basın özgürlüğü açısından önemli bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemde gazeteler siyasal gelişmeleri daha özgür bir şekilde ele alabilmiş ve farklı siyasal görüşler basın aracılığıyla kamuoyuna aktarılabilmiştir. Gazetelerde yayımlanan makaleler, yorum yazıları ve siyasi analizler aracılığıyla kamuoyu oluşum süreci hızlanmış ve basın siyasal tartışmaların önemli bir aktörü hâline gelmiştir (Koloğlu, 2010). Ancak basının siyasal alandaki etkisinin artması, basın ile iktidar arasındaki ilişkinin zaman zaman gerilimli bir hâl almasına da neden olmuştur. II. Meşrutiyet döneminde gazeteler çoğu zaman belirli siyasal grupların görüşlerini temsil eden yayın organları olarak faaliyet göstermiştir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti ile muhalif gruplar arasındaki siyasal rekabet basın aracılığıyla kamuoyuna yansımıştır. Bu süreçte bazı gazeteler hükümet politikalarını destekleyen yayınlar yaparken bazı gazeteler ise muhalif bir tutum sergilemiştir (Çakır, 2017).

Basının siyasal aktörlerle olan ilişkisi gazetecilik faaliyetlerinin niteliğini de etkilemiştir. Bazı gazeteler belirli siyasal çevrelerle yakın ilişkiler kurarak onların görüşlerini savunan yayınlar yapmıştır. Bu durum basının siyasal mücadelelerin önemli araçlarından biri hâline gelmesine yol açmıştır. Gazetelerde yayımlanan yazılar aracılığıyla siyasal tartışmalar geniş kitlelere ulaşmış ve basın kamuoyu oluşturma

sürecinde önemli bir rol üstlenmiştir (Şimşir, 2013). Bununla birlikte basın ile siyasal iktidar arasındaki ilişki her zaman yalnızca destek veya muhalefet biçiminde gerçekleşmemiştir. Bazı durumlarda gazeteler hükümet politikalarını eleştirirken aynı zamanda belirli reform girişimlerini destekleyen yayınlar da yapmıştır. Bu durum Osmanlı basınının farklı siyasal görüşlerin ifade edildiği bir tartışma alanı hâline geldiğini göstermektedir (Kabacalı, 2000).

II. Meşrutiyet döneminde basının siyasal hayattaki etkisi arttıkça iktidarın basın üzerindeki denetim girişimleri de zaman zaman yeniden gündeme gelmiştir. Bazı gazeteler hükümet politikalarını eleştirdikleri gerekçesiyle kapatılmış veya gazeteciler hakkında çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu durum basın özgürlüğü ile siyasal otorite arasındaki gerilimin Osmanlı basın hayatının önemli özelliklerinden biri olduğunu göstermektedir (Arıkan, 2015).

Basın ile iktidar arasındaki ilişki yalnızca siyasal tartışmalarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda toplumsal reformların tartışılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Gazetelerde yayımlanan makaleler aracılığıyla eğitim reformları, ekonomik gelişmeler ve toplumsal değişim gibi konular kamuoyunda tartışılmıştır. Bu durum basının yalnızca siyasal bir araç değil aynı zamanda toplumsal değişim süreçlerinin de önemli bir aktörü olduğunu ortaya koymaktadır (Demir, 2018).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde basın ile siyasal iktidar arasındaki ilişki karşılıklı etkileşim üzerine kurulmuştur. Basın siyasal tartışmaların yürütüldüğü bir kamusal alan oluştururken, siyasal iktidar da basın üzerindeki kontrol mekanizmaları aracılığıyla bu alanı yönlendirmeye çalışmıştır. Bu durum Osmanlı basın hayatının hem dinamik hem de zaman zaman gerilimli bir karaktere sahip olmasına yol açmıştır. Basın ile iktidar arasındaki bu ilişki II. Meşrutiyet döneminin siyasal ve toplumsal yapısını anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır.

8. SANSÜR VE BASIN ÖZGÜRLÜĞÜ TARTIŞMALARI

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetlerinin gelişimi çoğu zaman sansür uygulamaları ve basın özgürlüğü tartışmaları ile birlikte ele alınmaktadır. XIX. yüzyılda ortaya çıkan modern basın, devlet ile toplum arasında bilgi akışını sağlayan önemli bir iletişim aracı hâline gelmiş; ancak basının siyasal ve toplumsal etkisinin artması devletin bu alan üzerindeki denetim çabalarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle Osmanlı basın tarihi incelendiğinde sansür uygulamaları ile basın özgürlüğü talepleri arasında sürekli bir gerilimin var olduğu görülmektedir (Topuz, 2019).

Osmanlı Devleti'nde basın üzerindeki ilk düzenlemeler Tanzimat döneminde yapılmıştır. 1864 yılında yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesi, basın faaliyetlerini hukuki bir çerçeveye oturtmayı amaçlamıştır. Bu düzenleme gazetelerin yayımlanması için belirli kurallar getirmiş ve devletin basın üzerindeki denetimini artırmıştır. Matbuat Nizamnamesi bir yandan basın faaliyetlerinin düzenlenmesini sağlarken diğer yandan devletin basın üzerindeki kontrolünü güçlendiren bir araç olarak da değerlendirilmiştir (İnuğur, 2005).

Osmanlı Devleti'nde sansür uygulamalarının en yoğun olduğu dönemlerden biri II. Abdülhamid dönemi olmuştur. 1876 yılında ilan edilen Kanun-i Esasi ile anayasal bir yönetim kurulmuş ve kısa süreli bir basın özgürlüğü ortamı oluşmuştur. Ancak 1878 yılında Meclis-i Mebusan'ın kapatılmasıyla birlikte basın üzerindeki denetim önemli ölçüde artırılmıştır. Bu dönemde gazetelerin yayımlanmasından önce içerikleri devlet tarafından incelenmiş ve devlet politikalarını eleştiren yazılar çoğu zaman engellenmiştir (Çakır, 2017). II. Abdülhamid döneminde uygulanan sansür politikaları gazetecilik faaliyetlerini önemli ölçüde etkilemiştir. Gazeteciler siyasi konulara değinmekten kaçınmak zorunda kalmış ve gazetelerde yayımlanan içerikler çoğu zaman kültürel veya edebi konularla sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte basın üzerindeki bu sıkı denetim Osmanlı entelektüelleri arasında basın özgürlüğü tartışmalarının artmasına yol açmıştır. Birçok aydın basının özgür olması gerektiğini savunmuş ve sansür uygulamalarını eleştirmiştir (Kabacalı, 2000). 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesi Osmanlı basın tarihinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte sansür uygulamaları kaldırılmış ve basın özgürlüğü konusunda önemli bir genişleme yaşanmıştır. Bu gelişme gazetecilerin siyasal ve toplumsal konuları daha özgür bir şekilde ele almasına imkân sağlamış ve Osmanlı basın hayatında büyük bir hareketlilik yaratmıştır. Kısa süre içerisinde çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaya başlamış ve basın siyasal tartışmaların önemli bir parçası hâline gelmiştir (Koloğlu, 2010).

II. Meşrutiyet döneminde basın özgürlüğü genişlemiş olsa da bu özgürlük tamamen sınırsız bir şekilde devam etmemiştir. Siyasal gelişmeler ve özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarı güçlendirmesiyle birlikte basın üzerindeki denetim yeniden gündeme gelmiştir. Bazı gazeteler hükümet politikalarını

eleştirdikleri gerekçesiyle kapatılmış veya gazeteciler hakkında çeşitli yaptırımlar uygulanmıştır. Bu durum basın özgürlüğü ile siyasal otorite arasındaki gerilimin devam ettiğini göstermektedir (Arıkan, 2015).

Osmanlı basınında sansür uygulamaları yalnızca devletin doğrudan müdahalesi ile sınırlı kalmamış, bazı durumlarda gazeteciler de oto-sansür uygulamak zorunda kalmıştır. Siyasal baskılar ve hukuki yaptırımlar gazetecilerin bazı konularda daha temkinli bir yayın politikası izlemelerine neden olmuştur. Bu durum basın özgürlüğü tartışmalarının Osmanlı entelektüel hayatında önemli bir yer tutmasına yol açmıştır (Demir, 2018).

Basın özgürlüğü tartışmaları Osmanlı toplumunda modern siyasal düşüncenin gelişmesine de katkı sağlamıştır. Gazetelerde yayımlanan makaleler ve tartışmalar aracılığıyla ifade özgürlüğü, anayasal yönetim ve demokratik haklar gibi kavramlar kamuoyunda tartışılmıştır. Bu tartışmalar Osmanlı toplumunda siyasal bilinçlenmenin artmasına ve reform taleplerinin güçlenmesine zemin hazırlamıştır (Zürcher, 2014).

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nde sansür ve basın özgürlüğü tartışmaları basın tarihinin temel konularından biri olmuştur. Tanzimat döneminde başlayan basın faaliyetleri zamanla siyasal ve toplumsal tartışmaların yürütüldüğü önemli bir kamusal alan hâline gelmiştir. Ancak devletin basın üzerindeki kontrol çabaları ile basın özgürlüğü talepleri arasında sürekli bir gerilim yaşanmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte basın özgürlüğü önemli ölçüde genişlemiş olsa da siyasal gelişmeler bu özgürlüğün sınırlarının yeniden tartışılmasına yol açmıştır. Bu süreç Osmanlı basınının gelişimini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olarak değerlendirilmektedir.

9. OSMANLI BASINININ TOPLUMSAL VE SİYASAL ETKİLERİ

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetlerinin gelişmesi yalnızca iletişim alanında bir dönüşüm yaratmamış, aynı zamanda toplumsal ve siyasal hayat üzerinde de önemli etkiler ortaya çıkarmıştır. XIX. yüzyıl ortalarından itibaren yayımlanan gazeteler ve dergiler aracılığıyla toplumun farklı kesimleri siyasal ve toplumsal gelişmeler hakkında bilgi sahibi olmaya başlamış, bu durum kamuoyu oluşumunun hızlanmasına katkı sağlamıştır. Basın, Osmanlı toplumunda modern düşüncelerin yayılmasında ve siyasal bilinçlenmenin artmasında önemli bir rol üstlenmiştir (Topuz, 2019).

Osmanlı basınının toplumsal etkileri incelendiğinde gazetelerin yalnızca haber veren yayın organları olmadığı görülmektedir. Gazeteler aracılığıyla yayımlanan makaleler, yorum yazıları ve eleştiriler toplumun farklı kesimlerinde yeni fikirlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Tanzimat döneminden itibaren basın aracılığıyla özgürlük, anayasal yönetim, hukuk devleti ve modernleşme gibi kavramlar kamuoyunda tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalar Osmanlı toplumunda modern siyasal düşüncenin gelişmesine katkı sağlamıştır (Kabacalı, 2000).

Basının toplumsal etkilerinden biri de eğitim ve kültür alanındaki tartışmaların yaygınlaşmasına katkıda bulunmasıdır. Gazetelerde yayımlanan yazılar aracılığıyla eğitim reformları, okuryazarlık oranının artırılması ve modern eğitim kurumlarının geliştirilmesi gibi konular kamuoyunda tartışılmıştır. Bu durum Osmanlı toplumunda modern eğitim anlayışının yayılmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda gazeteler edebiyat ve kültür alanındaki gelişmelerin de geniş kitlelere ulaşmasına imkân tanımıştır (Demir, 2018).

Osmanlı basını aynı zamanda toplumsal reform tartışmalarının yürütüldüğü önemli bir platform hâline gelmiştir. Kadın hakları, aile yapısı, toplumsal değişim ve modernleşme gibi konular gazetelerde sıkça ele alınmıştır. Özellikle II. Meşrutiyet döneminde kadınların eğitim hakkı, çalışma hayatına katılımı ve toplumsal statüsü gibi konular basında geniş yer bulmuştur. Bu tartışmalar Osmanlı toplumunda sosyal reform düşüncesinin gelişmesine katkı sağlamıştır (Koloğlu, 2010).

Basının siyasal etkileri de Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde oldukça belirgin hâle gelmiştir. Gazeteler aracılığıyla siyasal gelişmeler geniş kitlelere ulaşmış ve toplumun farklı kesimleri siyasal süreçler hakkında bilgi sahibi olmuştur. Bu durum kamuoyu oluşum sürecinin hızlanmasına ve siyasal bilinçlenmenin artmasına yol açmıştır. Gazetelerde yayımlanan siyasi yorumlar ve analizler halkın siyasal gelişmelere ilişkin değerlendirmeler yapmasına imkân sağlamıştır (Şimşir, 2013). Özellikle II. Meşrutiyet döneminde basın siyasal hayatın önemli aktörlerinden biri hâline gelmiştir. Farklı siyasal gruplar gazeteler aracılığıyla görüşlerini kamuoyuna aktarmış ve basın siyasal rekabetin önemli araçlarından biri olarak kullanılmıştır. Bu durum basının yalnızca bir iletişim aracı değil aynı zamanda siyasal mobilizasyonun önemli bir unsuru hâline gelmesine yol açmıştır (Çakır, 2017). Osmanlı basınının siyasal etkilerinden biri de siyasal reform taleplerinin kamuoyunda yaygınlaşmasına katkı sağlamasıdır. Gazetelerde yayımlanan makaleler aracılığıyla anayasal yönetim, temsil sistemi ve siyasal haklar gibi konular tartışılmıştır. Bu tartışmalar

Osmanlı toplumunda siyasal reform taleplerinin güçlenmesine ve modern siyasal düşüncenin gelişmesine zemin hazırlamıştır (Zürcher, 2014).

Basın aynı zamanda Osmanlı toplumunda kamuoyu kavramının ortaya çıkmasına da katkı sağlamıştır. Gazetelerde yayımlanan haberler ve yorumlar aracılığıyla toplumun farklı kesimleri siyasal ve toplumsal meseleler hakkında ortak bir tartışma alanı oluşturmuştur. Bu durum modern kamusal alanın oluşumuna katkı sağlamış ve toplumun siyasal süreçlere katılımını artırmıştır (Gürkan, 2016). Bununla birlikte Osmanlı basınının toplumsal ve siyasal etkileri her zaman sınırsız bir şekilde gerçekleşmemiştir. Siyasal otoritenin basın üzerindeki denetimi ve sansür uygulamaları gazetecilik faaliyetlerinin sınırlarını belirleyen önemli faktörler olmuştur. Buna rağmen basın Osmanlı toplumunda siyasal ve toplumsal değişimlerin önemli bir aracı olmaya devam etmiştir (Arıkan, 2015).

Sonuç olarak Osmanlı basını yalnızca haber aktaran bir iletişim aracı olmaktan öte toplumsal ve siyasal dönüşümlerin önemli bir aktörü hâline gelmiştir. Gazeteler aracılığıyla yayımlanan fikirler Osmanlı toplumunda modern düşüncenin yayılmasına, siyasal bilinçlenmenin artmasına ve kamuoyu oluşumunun gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu yönüyle Osmanlı basını modern siyasal kültürün oluşumunda ve toplumsal değişim süreçlerinde önemli bir rol oynamıştır.

10. SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde basın faaliyetleri XIX. yüzyıldan itibaren modernleşme sürecinin önemli araçlarından biri hâline gelmiştir. Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasıyla başlayan basın hayatı, Tanzimat döneminde özel gazetelerin ortaya çıkmasıyla birlikte daha dinamik bir yapıya kavuşmuştur. Bu süreçte gazeteler yalnızca haber aktaran yayın organları olmaktan çıkmış, aynı zamanda siyasal ve toplumsal fikirlerin tartışıldığı kamusal alanlar hâline gelmiştir. Özellikle Tercüman-ı Ahval ve Tasvir-i Efkâr gibi gazeteler aracılığıyla Osmanlı toplumunda modern siyasal düşüncenin temelleri atılmıştır.

Osmanlı basınının gelişiminde en önemli dönüm noktalarından biri II. Meşrutiyet'in ilanı olmuştur. 1908 yılında sansürün kaldırılmasıyla birlikte basın hayatında büyük bir hareketlilik yaşanmış ve kısa süre içerisinde çok sayıda gazete ve dergi yayımlanmaya başlamıştır. Bu süreç basının siyasal ve toplumsal hayatta daha etkin bir rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır. II. Meşrutiyet döneminde gazeteler siyasal tartışmaların yürütüldüğü önemli platformlar hâline gelmiş ve farklı siyasal gruplar görüşlerini basın aracılığıyla kamuoyuna aktarma imkânı bulmuştur.

Çalışmada ele alınan bulgular, Osmanlı basınının yalnızca bir iletişim aracı olmanın ötesinde siyasal mobilizasyon ve kamuoyu oluşturma süreçlerinde önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Gazeteler aracılığıyla yayımlanan makaleler, yorum yazıları ve eleştiriler toplumun farklı kesimlerinde siyasal bilinçlenmenin artmasına katkı sağlamıştır. Aynı zamanda basın, eğitim, kültür ve toplumsal reform tartışmalarının yürütüldüğü önemli bir platform olarak Osmanlı modernleşmesinin toplumsal boyutuna da önemli katkılar sunmuştur. Bununla birlikte Osmanlı basın hayatı her zaman tamamen özgür bir ortamda gelişmemiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde uygulanan sansür politikaları basın faaliyetlerini önemli ölçüde sınırlamış, II. Meşrutiyet döneminde ise basın özgürlüğü ile siyasal otorite arasındaki gerilim devam etmiştir. Bu durum Osmanlı basınının gelişim sürecinin siyasal koşullardan doğrudan etkilendiğini göstermektedir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde basın faaliyetleri modernleşme sürecinin önemli bir unsuru olarak ortaya çıkmış ve II. Meşrutiyet döneminde önemli bir gelişim göstermiştir. Basın, kamuoyu oluşumunu hızlandıran, siyasal tartışmaları geniş kitlelere ulaştıran ve toplumsal değişim süreçlerine katkı sağlayan önemli bir kurum olarak Osmanlı toplumunda belirgin bir rol üstlenmiştir. Bu yönüyle Osmanlı basını, modern siyasal kültürün oluşumunda ve toplumun siyasal süreçlere katılımında önemli bir işlev görmüştür.

KAYNAKÇA

- Ataman, B. (2009). Türkiye’de ilk basın yasakları ve Abdülhamid sansürü. *Marmara İletişim Dergisi*, 14(14), 21–49.
- Benek, M. K. (2016). Osmanlı İmparatorluğu’nda basının doğuşu ve II. Meşrutiyet’e kadarki gelişimi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(6–7), 27–39.
- Birinci, A. (2006). Osmanlı devletinde matbuat ve neşriyat yasakları tarihine medhal. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 4(7), 291–349.
- Çağın, Ş. (2010). II. Meşrutiyet döneminde İzmir’de çıkmış olan mizah gazeteleri: *Edeb Yahu*. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 28, 117–144.
- Dağlar, O. (2008). II. Meşrutiyet’in ilanının İstanbul basınındaki yansımaları (1908). *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 38, 141–159.
- Demir, K. (2014). Osmanlı’da basının doğuşu ve gazeteler. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5, 57–88.
- Doğaner, Y. (2012). Hürriyet ve modernleşme enstrümanı olarak Osmanlı’da basın. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 29(1), 109–121.
- Eryaman, A. (2021). Osmanlı Devleti’ndeki basın özgürlüğü konusunda Mebus Ohannes Varteks Efendi’nin düşünceleri (1908–1914). *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 40(69), 345–363.
- Güz, N., & Bayhan, G. (2016). İlk muhalif gazete olarak İbret. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1–15.
- Hanioglu, M. Ş. (2008). *A brief history of the late Ottoman Empire*. Princeton University Press.
- İnuğur, M. N. (2005). *Basın ve yayın tarihi* (5. bs.). Der Yayınları.
- Kabacalı, A. (2000). Başlangıçtan günümüze Türkiye’de matbaa, basın ve yayın. Literatür Yayınları.
- Karaman, M. A. (2014). Osmanlı modernleşmesinde basın. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32, 131–142.
- Koloğlu, O. (2006). *Osmanlı’dan 21. yüzyıla basın tarihi*. Pozitif Yayınları.
- Özcan, Ö. F. (2016). Basın meslek örgütlerinin tüzüklerinde Türk basınının kurumsallaşma seyri. *Marmara İletişim Dergisi*, 26, 1–15.
- Sarı, E. (2025). Osmanlı basınının gelişim sürecinde sansür ve baskı politikaları (1828–1876). *Kronotop İletişim Dergisi*, 2(1), 55–76.
- Subaşı, T., & Çaylı, K. (2017). Osmanlı basınında sansüre bir örnek: Hayal mizah gazetesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 92–113.
- Şahin, E. (2017). Tanzimat’tan II. Meşrutiyet’e Osmanlı’da mizah basını. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 20–43.
- Topuz, H. (2019). *II. Mahmut’tan holdinglere Türk basın tarihi* (6. bs.). Remzi Kitabevi.
- Uslucan, F. (2015). Kısa ömürlü bir mizah ve hiciv gazetesi: Davul. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(Sürelî Yayınlar Özel Sayısı), 13–22.
- Zürcher, E. J. (2014). *Modernleşen Türkiye’nin tarihi* (Y. Saner, Çev.). İletişim Yayınları.